

УДК 94(430):061.1:32.019.5

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9\(15\)-908-921](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-9(15)-908-921)

Срібняк Ігор Володимирович доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Левка Лук'яненка 13б, м. Київ, тел.: (044) 426-86-65, <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕБЕНСБОРН НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ

Анотація. У статті проаналізована діяльність організації Лебенсборн у нацистській Німеччині та деяких окупованих нацистами країнах, вказані ідеологічні та демографічні причини її виникнення, а також проаналізовані ті суспільні тенденції, які беруть свій початок з моменту заснування організації. Встановлено, що початок 1930-х рр. став апогеєм демографічної кризи, яка тривала в Німеччині не одне десятиліття. Вирішення даної проблеми, в розумінні нацистів, потребувало впровадження заходів як позитивної, так і негативної евгеніки. З'ясовано, що ці заходи супроводжувалися змінами в сімейній політиці, і зокрема засудженням бездітних шлюбів, натомість схвалення нацистів отримують багатодітні сім'ї.

Щойно утворена в 1935 р. організація Лебенсборн, очолювана Г. Гімлером, на офіційному рівні передбачала підтримку багатодітних сімей, матерів та дітей. Неофіційно вона мала надати допомогу незаміжнім матерям та їхнім позашлюбним дітям, які відповідали уявленням нацистів про расову чистоту. З метою отримання суспільної підтримки і схвалення дій Лебенсборну було здійснено спробе змінити суспільну мораль. Проводилася повсюдна пропаганда обов'язку жінки з народження «чистих» (у расовому відношенні) дітей. Нацисти намагалися зосередити увагу суспільства на самому факті народження дитини, а не на тому, яким чином вона з'явилася на світ. У зв'язку з місією, яка покладалася нацистами на чоловіків, досить часто вони не могли виконувати своїх батьківських обов'язків. Тому нацисти передбачали «соціальне батьківство», коли їх виконання перекладалося на членів «народного співтовариства».

Встановлено, що самі німці неохоче сприймали завдання організації Лебенсборн. Попри всі спроби Г. Гімлера зробити

обов'язковим участь кожного члена СС в реалізації цієї програми, статистика народження дітей свідчила про неготовність значної їх частини до її реалізації. Більшого успіху нацисти досягли на окупованих територіях, а саме в Норвегії. Окремим аспектом функціонування Лебенсборну були заходи з вилучення або ж викрадення дітей з окупованих територій, які відповідали расовим канонам нацистів. Цей жахливий акт нелюдської поведінки дається взнаки й дотепер. Більшість документів про діяльність організації була знищена під кінець Другої світової війни. До того внутрішні політика Лебенсборну передбачала приховування багатьох фактів, в тому числі осіб матері та батька дитини. Тому пошуки свого справжнього походження є життєво актуальними для деяких жертв організації й до сьогодні.

Ключові слова: пропаганда, Лебенсборн, виховання, гендер, Третій Рейх.

Sribnyak Ihor Volodymyrovych Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of World History, Borys Grinchenko Kyiv University, Levka Lukyanenko St., 13b, Kyiv, tel.: (044) 426-86-65, <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

THE INFLUENCE OF THE LEBENSBORN ORGANIZATION ON DEMOGRAPHIC PROCESSES IN NAZI GERMANY

Abstract. The article comprehensively examines the activities of the Lebensborn organization in Nazi Germany and Nazi-occupied countries, indicating the ideological and demographic factors of the organization's emergence and social trends that originate from the moment the organization was founded. It was revealed that the beginning of the 1930s was the peak of the demographic crisis for the Nazis, which lasted more than a single decade in Germany. The solution of this problem, in the understanding of the Nazis, required the implementation of both positive and negative eugenics measures. It has been observed that these measures were accompanied by changes in family policy, when childless marriages began to be condemned and large families received Nazi approval.

The Lebensborn organization, which had just been formed in 1935 and was headed by Heinrich Himmler, provided support for large families, mothers and children at the official level. Unofficially, it was supposed to provide support for unwed mothers and their illegitimate children, who conformed to the Nazis' notions of racial purity. In order to obtain public support and approval of Lebensborn's actions, attempts were made to change

public morality. The duty of women to give birth to racially pure children was widely propagated. The Nazis tried to focus society's attention on the very fact of the birth of a child, and not on the manner in which this child was born. Due to the mission that the Nazis placed on men, quite often they were unable to fulfill their parental duties. Therefore, the Nazis envisioned a «social parentage» where the fulfillment of the necessary duties rested on members of the «national community».

Summarizing the successes of Lebensborn, it was found that the Germans themselves were reluctant to accept the ideas of the organization. Despite Himmler's attempts to make it the duty of every member of the SS to participate in the program, the statistics of children born say otherwise. The Nazis achieved greater success in the occupied territories, namely in Norway. A separate aspect of Lebensborn's operation was the removal or abduction of racially suitable children from the occupied territories. This appalling act of inhumane behavior has consequences to this day. Most of the organization's activity documents were destroyed at the end of the Second World War. And the activity of the organization involved the concealment of many facts, including the identities of the child's mother and father. Therefore, the search for their true origin is a life goal for some victims of the organization to this day.

Keywords: propaganda, Lebensborn, upbringing, gender, the Third Reich.

Постановка проблеми. Вирішення демографічної кризи було одним з ключових завдань для нацистів протягом всього часу існування Третього Рейху. Однак важливим тут є розуміння того, що нацисти хотіли збільшити кількість лише тих своїх громадян, які відповідали уявленням націонал-соціалістів про расову чистоту. З цією метою й були запроваджені в 1935 р. Нюрнберзькі расові закони, а саме «Закон про громадян Рейху» та «Закон про охорону німецької крові і честі». Вони були покликані закріпити на офіційному рівні в категорію «громадян» Рейху лише расово чистих німців та заборонити шлюбне і позашлюбне життя між арійцями та євреями. «Закон про попередження спадкових хвороб у новонароджених» від липня 1933 р. передбачав стерилізацію тих громадян, які мали хвороби чи вади, які не відповідали уявленням нацистів про ідеальних громадян Третього Рейху. Також було прийнято «Закон про зменшення безробіття» від червня 1933 р.; створено державні програми, які підтримували молоді сім'ї та тих жінок, які залишили роботу заради подальшого материнства; обмежили доступ жінок до здобуття вищої освіти тощо. Загалом всі ці заходи фактично

унеможлилювали активну участь жінок в суспільному житті нацистської Німеччини. Відтак жінки мали присвячувати весь свій час родині та народженню дітей. Передбачалося запровадження системи державної підтримки багатодітних сімей. Коли нацистське керівництво Третього Рейху зрозуміло, що лише цих заходів буде недостатньо для збільшення народжуваності, було розпочато пошук нових заохочувальних можливостей. Саме як один з варіантів вирішення цієї проблеми розглядатиметься діяльність в нацистській Німеччині та на окупованих територіях організації Лебенсборн (нім.: *Lebensborn*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить тривалий час (практично до середини 1980-х рр.) тема Лебенсборну не вивчалася в науковому дискурсі. Дослідник Е. Сіменауер припускав, що це було пов'язано з тим, що навіть самим дослідникам потрібен був певний період, щоб впоратися із жахами нацистського режиму [1, с. 106]. Г. Ф. Ціглер одним з перших здійснив спробу дослідити пронатальну політику Третього Рейху, не відділяючи при цьому від основних напрямів діяльності Г. Гімmlера [2].

Дослідниця К. Бергер в своїй праці проаналізувала історіографію даної дослідницької проблеми, і зокрема оцінила загальну представленість Лебенсборну в науковій літературі 1980-х рр., а також окреслила зміни в оцінках цієї організації у наступному десятилітті, навела свідчення про згадувану установу в художній літературі та автобіографічних текстах жертв її діяльності [1].

Дж. Бергман у своїй праці дослідив місце ідей Ч. Дарвіна в нацистській ідеології. Розглядаючи діяльність Лебенсборну, автор визначив, що нацисти спиралися на дарвіністську ідею про вищі та нижчі раси та ідею негативного впливу змішаних шлюбів [3]. Дж. Моравець зосередила свою увагу на окремих аспектах нацистської євгенічної науки, її постулатів щодо жінок та дітей, а також проаналізувала візії деяких ідеологів нацизму через дослідження місії, завдань та практичної діяльності Лебенсборну [5].

В. Джоші здійснив спробу дослідити мораль, сексуальність, батьківство, громадянство та добробут Третього Рейху через зіставлення трьох типів позашлюбного материнства, які набули поширення в нацистській Німеччині з початком Другої світової війни [7]. В. Форе розкрив особливості функціонування Лебенсборну через дослідження життєвого досвіду декількох жертв цієї програми. Особливий акцент автор зробив на встановленні ідентичності цих учасників [8].

Зусиллями Г. Фішера в хронологічному порядку були відтворені заходи очільників Лебенсборну, які обумовили появу в післявоєнні роки

«раси сиріт». При цьому автор співставив існуючі стереотипи про організацію із фактичною діяльністю Лебенсборну в Німеччині та в окупованих нацистами країнах [9].

К. Е. Нільсен у своїй праці дослідила специфіку реалізації програми Лебенсборн в Норвегії та простежила подальшу долю «патронованих» нею дітей після Другої світової війни [12]. К. Картер зосередила свою увагу на формах контролю за сексуальним життям населення на окупованих територіях, дійшовши висновку про те, що ця сторона життя німецьких солдатів та іноземних жінок ретельно відстежувалася, що дозволяло оперативно отримувати потрібну інформацію про будь-яку вагітність та подальше народженням дітей [13].

Польська дослідниця А. Маліновська проаналізувала травматичний досвід дітей, які були вивезені з території Польщі в рамках діяльності Лебенсборну та проблеми, з якими вони стикнулися в подальшому [6]. Б. Д. Дік зосередив свої зусилля на вивченні прийомів вилучення «расово придатних» дітей з території окупованої Польщі [15]. Душеву травму дітей, які були вивезені з території України до Німеччини для подальшої германізації та усиновлення нацистськими сім'ями, досліджували В. Гінда та С. Стельникович [11]. У праці В. Сміт йшлося про страждання викрадених дітей з моменту їх вивезення і до репатріації, а також було актуалізоване питання повернення їх ідентичності. При цьому автор також проаналізував засадничі положення нацистської расової теорії та цілковиту їм відповідність діяльності Лебенсборну [14].

Мета статті – в контексті дослідження особливостей функціонування та діяльності організації Лебенсборн простежити особливості пронатальної політики та позитивної еугеніки Третього Рейху, зміни суспільної моралі у зв'язку з очікуваннями нацистських лідерів, виявити демографічні зміни на окупованих нацистами територіях, які спричинила діяльність Лебенсборну.

Виклад основного матеріалу. Нацисти прийшли до влади в Німеччині у 1933 р., яка у цей час переживала катастрофічну демографічну кризу, що поступово поглиблювалася протягом кількох десятиліть. На початку 1930-х рр. Німеччина мала найнижчий рівень народжуваності (у порівнянні з іншими країнами Європи). Як зазначав Г. Ф. Ціглер, у період з 1871 р. і до початку 1930-х рр. народжуваність у Німеччині знизилася приблизно на 60 % [2, с.25]. Така ситуація вимагала від керівництва Третього Рейху негайного реагування, але при цьому в його планах було також зменшення кількості неарійського населення. Натомість планувалося збільшити кількість «расово та

біологічно чистого населення», тобто такого, що відповідало уявленням нацистів про арійську расу.

Усвідомлюючи потенційно небезпечний характер динаміки приросту населення в державі очільник СС («Захисні загони») Генріх Гімmlер приділяв цій проблемі особливу увагу. Але його насамперед хвилювала не так кількість новонароджених громадян Третього Рейху, як їхня «якість» (у сенсі відповідності расовим теоріям нацистів). Г. Гімmlер вважав своїм обов'язком не лише утвердити новий порядок, а й всіляко забезпечувати його неухильне функціонування. Цей намір був тісно пов'язаний з ідеєю «життєвого простору», який ефективно міг бути реалізований лише заходами «арійської еліти». Він дійшов висновку, що саме вона мала самостійно забезпечити зростаючу потребу в репродукції громадян Третього Рейху [2, с.26]. Відтак вирішення демографічної кризи значною мірою покладалося на членів СС, мало посприяти вирішенню і цієї проблеми.

Кінцевою метою створення сім'ї, за націонал-соціалістичною ідеологією, було продовження роду. Пара, яка поєднувала себе шлюбом, та не передбачала в майбутньому мати дітей, засуджувалася нацистами. Тим парам, які не могли мати дітей, пропонувалося усиновлення «расово чистих» дітей з подальшим їхнім вихованням відповідно до націонал-соціалістичних ідей. Нацисти орієнтували своє населення на утворення багатодітних сімей, з щонайменше чотирма дітьми [4, с.465]. Звісно, особливо віталася нацистами народження у родині хлопців. Нацисти прийняли цілий ряд законодавчих актів, які тим чи іншим чином передбачали підвищення рівня народжуваності та посилення боротьби з абортами, а також заохочення шлюбів та підтримку молодих сімей.

Нацисти також розглядали й інші способи збільшення кількості «расово чистих» громадян Третього Рейху. Одним з них стало створення в грудні 1935 р. організації під назвою Лебенсборн («Джерело життя»), яку Г. Гімmlер особисто й очолив. Офіційно установа передбачала підтримку багатодітних «расово цінних» сімей, розміщення та догляд за вагітними жінками, турботу про дітей та підтримку матерів [4, с.465]. Неофіційно ж установа позиціонувалася як благодійна організація, яка була покликана допомогти незаміжнім матерям та їхнім позашлюбним дітям. Дж. Моравець посилаючись на роздуми Дж. Стефенсон реконструював логіку дій Г. Гімmlера: «Незаміжня мати була особливо вразливим членом суспільства, законні інтереси якої потребували особливого захисту; тому він вирішив взяти на себе законну опіку над позашлюбними дітьми, якщо це здавалося необхідним, за умови,

звичайно, що вони були «расово та спадково цінними» [5, с. 4]. Існуючі норми моралі все ще засуджували матерів, які народжували поза шлюбом. Організація мала на меті захистити їх та перешкодити суспільному засудженню практики дітонародження поза шлюбом [6, с.24-25].

Особи (чоловіки і жінки), які виявляли готовність стати учасниками програми захисту, мали відповідати більш ніж двадцятьом критеріям, які включали «зріст заявника, стоячи та сидячи; форму черепа, обличчя і чола; колір і розташування очей і відстань між ними; довжину, ширину і вигин носа; довжину рук, ніг і тіла; колір, ріст і якість волосся на тілі; колір шкіри; потилицю, вилиці, губи, підборіддя, повіки; грудну клітку (претенденти чоловічої статі), таз (претенденти жіночої статі) [3, с.435]». Крім того, дівчата мали підтвердити, що ні вони, ні їхні батьки не мали фізичних та психічних хвороб, а в їхньому роду не було представників «дурної крові». Г. Гімmlер вважав, що майбутні нащадки могли отримати від батьків не лише фізичні якості, а й відповідні риси характеру, які заохочувалися серед німецького населення. Дж. Бергман зазначає, що висуваючи таку значну кількість критеріїв до своїх претендентів, нацисти стикнулися з проблемою невідповідності більшої частини претендентів заявленому ідеалу [3, с.436]. Тому в подальшому нацисти розшири географію своїх пошуків ідеальних кандидатів й поза межі Третього Рейху.

Перший будинок Лебенсборн був відкритий в Штайнгерінгу в Баварії 15 серпня 1936 р. Будинки Лебенсборну являли собою санаторії чи пологові будинки, в яких обов'язковою була присутність висококваліфікованих фахівців. Медичним керівником пологових будинків Лебенсборну став Г. Ебнер, який до 1933 р. був сімейним лікарем Г. Гімmlера. Обов'язковим елементом діяльності таких будинків було проведення виховної роботи з майбутніми матерями щодо засвоєння ними націонал-соціалістичних ідей. Передбачалося, що дівчата будуть разом прослуховувати виступи А. Гітлера та Й. Геббельса, разом співатимуть народні пісні, що також духовно об'єднуюватиме жінок. Для них мали проводитися лекції, які би виплекали у молодих матерів ідеали націонал-соціалізму, а також «правильне» розуміння расової та демографічної політики нацистів та різних аспектів виховання молодого покоління тощо. також було передбачено й те, що жінки матимуть право залишити свою дитину в такому будинку. Тоді можливими були два варіанти розвитку подій. Перший передбачав передачу дитини на виховання у відібрану нацистами родину. Інший варіант рідше, але дозволяв жінкам після певного періоду облаштування власного життя повернутися за дитиною [6, с.25].

До цієї програми були залучені насамперед працюючі жінки, які належали до середнього класу – більшість із них була представницями міських професій: офісні помічниці, медсестри, технічні помічниці, няні, продавщиці, стенографістки, лікарки чи канцелярйні працівниці. Частина з них походила із заможних сімей [7, с. 839].

Як і будь-якому нацистському інституту, Лебенборну була притаманна своя власна обрядовість. Найяскравіше вона себе проявляла в обряді отримання імені новонародженою дитиною, який був аналогом церковного обряду хрещення. В цей момент дитину приймала під свою опіку сімейна спільнота СС. Обряд проводився безпосередньо в будинках організації, а присутніми були всі мешканці та працівники будинку, а також члени СС. Обряд відбувався в оздобленій відповідно до нацистських приписів кімнаті, обов'язковим елементом якої була наявність бюсту А. Гітлера. Також обов'язково грала відповідна музика. Обряд передбачав використання спеціального кинджалу [6, с.25]. Щороку в день свого народження 7 жовтня Г. Гімлер особисто підтримував дітей, які теж народилися в цей день і ставав їхнім хрещеним батьком [8]. Саме після проведення цього обряду жінка могла забрати дитину додому, що траплялося рідше, або залишити її в програмі [9].

Значну частину своєї пропагандистської діяльності нацисти спрямовували в річище змін суспільної моралі, і зокрема мінімізувати впливи суспільного засудження практики народження позашлюбних дітей. Це відбувалося через повсюдну пропаганду обов'язку жінок до народження «расово чистих» дітей. Робилася спроба змістити фокус уваги з умов народження дитини на сам факт її народження. Цьому також мала сприяти заміна використання терміну «незаконне народження» на «природне народження». Нацисти утверджували таку форму расової та статевої моралі, яка б не створювала відмінностей між подружньою та позашлюбною вагітністю [7, с.838].

Для повсюдного вжитку було запроваджено нові форми батьківства. Задля відвернення уваги суспільства від факту позашлюбного народження дитини, нацисти почали вживати такий конструкт як «соціальне батьківство». Приховуючи особу батька, виконання батьківських обов'язків з виховання такої дитини покладали на «народне співтовариство» [7, с.836].

З початком Другої світової війни мережа будинків Лебенборн розширилася поза межі Німеччини на окуповані території. Було створено дев'ять будинків у Норвегії, три у Польщі, два у Данії, та по одному в Нідерландах, Франції і Люксембурзі [11]. Розширилася й сама

діяльність Лебенсборну. Вже на початок Другої світової війни стало зрозуміло, що еліта СС поставилася до ідей, які проголошував Г. Гімmlер, «без захоплення». Статистика свідчила про те, що значна кількість членів СС була неодружена, а якщо і перебувала у шлюбі, то вони не планували створення багатодітної родини [7, с.833]. Тому значні надії покладалися на закордонні будинки Лебенсборн.

Основним орієнтиром для нацистів була саме Норвегія, оскільки нацисти визнавали «германську» генетику її народу. Тому будь-яка норвезька жінка, яка в цей час завагітніла від німецького солдата, могла зареєструватися в програмі Лебенсборн, розраховуючи в подальшому на різнопланову підтримку програми. Однак реалізація цієї програми гальмувалася тим, що мало місце громадське засудження таких дій співгромадянами цих жінок, які вважалися «зрадницями» своєї країни. Тому діти, народжені в результаті діяльності програми, сприймалися норвежцями не як жертви війни, а як об'єкти для неприйняття та осуду [12, с. 2-3].

Окрім існування стереотипного уявлення про мету заснування та діяльності Лебенсборну як в Німеччині, так і на окупованих територіях, також побутував стереотип про характер взаємин між норвезькими жінками та німецькими солдатами. Цей стереотип полягав у тому, що Лебенсборн слугував службою підбору та мережею для народження «арійців». К. Е. Нільсен підсумувала наявні в історіографії свідчення та дійшла висновку, що в більшості випадків жінки, які зверталися в Лебенсборн, завагітніли наслідком справжніх почуттів, а не штучно створених відносин для близького спілкування. Вона пояснювала причини виникнення цих стосунків тривалістю нацистської окупації Норвегії та близькістю постою німецьких солдат до цивільного населення, що в результаті призводило до щільних контактів протягом чотирьох років окупації. Ставлячись з особливою прихильністю до залицянь німецьких солдатів на перших порах відносин, жінки зверталися до Лебенсборну лише зіштовхнувшись з небажаними наслідками цих відносин, які унаочнювалися через суспільне засудження або відмову батьків від своїх доньок [12, с. 36-37].

Ще однією особливістю діяльності Лебенсборну на території Норвегії є розширення кола чоловіків, перебуваючи у стосунках з якими, жінки могли розраховувати на подальшу підтримку Лебенсборну. Якщо в Третньому Рейху на допомогу з боку цієї організації могли розраховувати лише ті дівчата, які завагітніли від членів СС, то в Норвегії вже йшлося про сприяння у повному обсязі всім тим жінкам, які завагітніли від будь-якого німецького солдата [12, с. 43].

Загалом станом на 1941 р. нацисти відкрили на території Норвегії 12 будинків-інтернатів для матерів та дітей [12, с. 48].

Розглядаючи закордонний досвід діяльності Лебенсборну, Г. Фішер підсумував, що в Нідерландах до нього могли звернутися лише ті жінки, які, як і в самій нацистській Німеччині, завагітніли від членів СС. У результаті таких контактів народилося декілька сотень дітей. Як і в Норвегії нідерландці також засуджували жінок за інтимну близькість з нацистами. Спроба організувати діяльність єдиного в Бельгії будинку Лебенсборн стикнулася з проблемою небажання громадянок Нідерландів співпрацювати з нацистами, наслідком чого стала хронічна проблема із набором кваліфікованих працівників (лікарів, акушерок та медсестер) [9].

В цей же період активно починає втілюватися в життя ідея викрадення з окупованих територій дітей, які відповідали критеріям «расової теорії» нацистів з подальшою їхньою германізацією. Ці діти мали відповідати стереотипу нацистів про «арійське світле волосся, блакитні очі та слухняний характер [3, с.439]». Вважалося, що появу таких рис у дітей могла спровокувати наявність в їхньому роду арійських предків. Принаймні саме така причина проголошувалася нацистами на рівні офіційної пропаганди. Г. Гімлер пояснював ці плани наступним чином: «Очевидно, що в такій суміші народів завжди будуть деякі расово хороші типи. Тому я вважаю, що наш обов'язок взяти їхніх дітей із собою, вилучити їх із середовища, навіть шляхом їх викрадення» [14, с.29].

Передбачалося декілька варіантів вилучення дітей для цілей організації. Перший варіант передбачав, що діти будуть забрані із сиротинців чи прийомних сімей. Також вилучалися діти, чий батьки потрапили до концтаборів. Поширеним була практика «рекрутації» відповідних дітей у школах, а також безпосередньо з родин. Ще однією поширеною формою було вилучення щойно народжених «расово відповідних» дітей з родин примусових працівників, які були завезені з початком війни до Німеччини [15].

До завдань Лебенсборну належало розміщення дітей віком від 2 до 6 років в дитячих будинках організації [14, с. 26]. Саме тут здійснювався расовий відбір та подальший етап германізації. В цих будинках відібрані діти отримували нові документи та імена, які в більшості випадків були співзвучні зі справжніми іменами для кращого запам'ятовування. Тут дітей навчали німецькій мові. Будь-які спроби розмовляти рідною мовою передбачали покарання. Після завершення початкової фази навчання та виховання дітей віддавали для усиновлення

до німецьких родин, і саме на лікарях та інспекторах Лебенсборну лежав обов'язок з нагляду за новими сім'ями [11].

Під час перебування в Лебенсборні, дітей переконували, що це саме їхні батьки відмовилися від них, і що не йдеться про жодний їх примус до їх тут перебування. Одним з пояснень такого стану справ могло бути повідомлення дітям про смерть батьків через «ганебні» (за визначенням нацистів) їх звички, спосіб життя чи хвороби. З огляду на це нацисти намагалися взяти на себе місію рятівників для дітей [9]. Звісно що не всі діти потрапили у нові сім'ї, частина з них за деяких час була переведена до концентраційних таборів. В результаті десятки тисяч дітей загинули жахливою смертю [3, с. 438]. Загалом програма продовжувала діяти протягом дев'яти років, і за цей час в її рамках на світ з'явилося близько 20 тисяч дітей, 8 тисяч народилося на території Німеччини і 12 тисяч в Норвегії. Жертвами з окупованих територій стало близько 250 тисяч дітей [3, с. 432].

Слід також відзначити, що попри свої зусилля нацистів вплинути на формування позитивного суспільного сприйняття цієї програми, серед населення Німеччини та закордоном на довгі роки утвердилася думка про Лебенсборн як про «кінні заводи» або «фабрики немовлят Гімmlера» [9]. 13 серпня 1945 р. в черговому випуску журналу «Life» вийшла невеличка стаття під назвою «Супер малюки», яка супроводжувалася значною кількістю фотографій Р. Капи дітей Лебенсборну. При цьому автор статті вдався до використання до не найкращих епітетів задля засудження цієї програми, і, що найгірше, самих дітей [10, с. 37].

Висновки. Заснування організації Лебенсборн для нацистів мало вирішити декілька нагальних проблем, головною з яких було збільшення кількості «расово та біологічно чистих» громадян Третього Рейху. При цьому нацисти виставили досить значну кількість достатньо суворих критеріїв до потенційних кандидатів, що, за оцінками деяких дослідників, частково й не дозволило організації досягти вагоміших досягнень.

Хоча нацисти намагалися змінити норми суспільної моралі, сам факт існування Лебенсборну, де жінкам гарантувався захист від суспільного осуду, свідчить про силу існуючих традицій та переконань. Лікарів, які працювали в організації, зобов'язували зберігати обітницю мовчання та не розголошувати будь-яку інформацію. Існувала заборона на фотографування немовлят. Нацисти розуміли силу цих переконань і намагалися вберегти всіх причетних до програмі від «витоку інформації». Але попри спроби нацистів змінити норми суспільної

моралі у бажаному для них напрямку, вони виявилися мало успішними, що відповідно вливало на загальні обсяги діяльності Лебенсборну. Члени СС довгий час уникали брати активну участь в цій програмі, а щодо жінок та дівчат – її учасниць у більшості ставилися з упередженням та подекуди осудом.

Керівники Лебенсборну намагалися будь що зберегти анонімність учасників програми, наслідком чого під кінець Другої світової війни значна частина документів про цю програму була знищена, що ускладнювало наукову розробку цієї дослідницької проблеми протягом десятиліть. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі відповідно передбачають пошук та уведення до наукового обігу нового джерельного матеріалу з окресленої тематики. Актуальним видається й підготовка нових наукових праць, які би стосувалися вивчення поневірянь українських дітей, які були волею долі стали частиною цієї програми. Також перспективним є подальше вивчення специфіки гендерної та демографічної політики нацистської Німеччини.

Література:

1. Berger K. Children of the Lebensborn: the Search for Identity in Selected Literary Texts of the Berlin Republic. Focus on German Studies. Vol. 15. 2008. Pp. 105-120.
2. Ziegler H. F. Fight against the empty cradle: Nazi pronatal policies and the SS-Führerkorps. Historical Social Research. 11(2). 1986. Pp. 25-40.
3. Bergman J. Hitler and the Nazi Darwinian Worldview: How the Nazi Eugenic Crusade for a Superior Race Caused the Greatest Holocaust in World History. Kitchener, Canada: Joshua Press. 2012. 595 p.
4. Himmler H. Founding of the Organization «Lebensborn e.V.», 13 September 1936. Nazi Conspiracy and Aggression. Volume V. U.S. Government Printing Office, 1946. Pp. 465-466.
5. Morawetz J. The Lebensborn organization in Nazi Germany and occupied Europe. The University of Texas at Dallas ProQuest Dissertations Publishing, 2011. 336 p.
6. Malinowska A. «Good blood». Lebensborn and the theft of «racially valuable» children. Uprooted – (Hi)stories of stolen children during World War II. Kreisau-Initiative e. V., 2022. Pp. 24-34.
7. Joshi V. Maternalism, Race, Class and Citizenship: Aspects of Illegitimate Motherhood in Nazi Germany. Journal of Contemporary History, 46 (4). 2011. Pp. 832–853.
8. Faure V. The children of the Nazis' genetic project. 2023. URL: <https://www.theatlantic.com/family/archive/2023/02/nazi-lebensborn-program-adopted-children-birth-origins/672962/>
9. Fischer H. Creating a race of orphans: Lebensborn, the «spring of life». 2021. URL: <https://hekint.org/2021/06/30/creating-a-race-of-orphans-lebensborn-the-spring-of-life/>
10. LIFE Magazine from August 13, 1945. Volume 19, № 7. Time Inc. URL: https://books.google.com.ua/books?id=1UkEAAAAMBAJ&pg=PA37&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

11. Гінда В., Стельникович С. «Фабрика дітей Гімmlера». Як нацисти викрадали неповнолітніх з окупованих територій. 2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/fabrika-ditei-gimmlera-iak-natsisti-vikradali-nepovnlitnikh-z-okupovanikh-teritorii/>

12. Nilsen C. E. Breeding Hate: The Story of the Norwegian Lebensborn Children. Masters Thesis, Department of History of College of Liberal Arts and Social Sciences, Houston University. 2013. 105 p.

13. Carter K. «Maintain the Purity of German blood!»: Sexual Control in Nazi Occupied Territories, 1939-1945. *The Mirror*, 40 (1). 2020. Pp. 64-72.

14. Smith W. «They Must Be Germans» The Nazi Germanization Program and the United Nations Relief and Rehabilitation Administration, 1939-1947. Senior Thesis, Department of History of Barnard College, Columbia University, New York. 2020. 65 p.

15. Dyck B. D. Hitler's Lebensborn Children: Kidnappings in German-Occupied Poland. *WWII History*. Volume 12, No. 7. 2013. URL: <https://warfarehistorynetwork.com/article/hitlers-lebensborn-children-kidnappings-in-german-occupied-poland/>

References:

1. Berger, K. (2008). Children of the Lebensborn: the Search for Identity in Selected Literary Texts of the Berlin Republic. *Focus on German Studies*, 15, 105-120.

2. Ziegler, H. F. (1986). Fight against the empty cradle: Nazi pronatal policies and the SS-Führerkorps. *Historical Social Research*, 11(2), 25-40.

3. Bergman, J. (2012). *Hitler and the Nazi Darwinian Worldview: How the Nazi Eugenic Crusade for a Superior Race Caused the Greatest Holocaust in World History*. Kitchener, Canada: Joshua Press. 595.

4. Himmler, H. (1946). Founding of the Organization «Lebensborn e.V.», 13 September 1936. *Nazi Conspiracy and Aggression, Volume V*. U.S. Government Printing Office, 465-466.

5. Morawetz, J. (2011). *The Lebensborn organization in Nazi Germany and occupied Europe*. The University of Texas at Dallas ProQuest Dissertations Publishing, 336.

6. Malinowska, A. (2022). «Good blood». Lebensborn and the theft of «racially valuable» children. *Uprooted – (Hi)stories of stolen children during World War II*. Kreisau-Initiative e. V., 24-34.

7. Joshi, V. (2011). Maternalism, Race, Class and Citizenship: Aspects of Illegitimate Motherhood in Nazi Germany. *Journal of Contemporary History*, 46 (4), 832–853.

8. Faure, V. (2023). The children of the Nazis' genetic project. URL: <https://www.theatlantic.com/family/archive/2023/02/nazi-lebensborn-program-adopted-children-birth-origins/672962/>

9. Fischer, H. (2021). Creating a race of orphans: Lebensborn, the «spring of life». URL: <https://hekint.org/2021/06/30/creating-a-race-of-orphans-lebensborn-the-spring-of-life/>

10. LIFE Magazine from August 13, 1945. 19, (7), Time Inc. URL: https://books.google.com.ua/books?id=1UkEAAAAMBAJ&pg=PA37&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

11. Hinda, V., Stelnykovich, S. (2023). «Fabryka ditei Himmlera». Yak natsysty vykradaly nepovnlitnikh z okupovanykh terytorii [«Himmler's Children's Factory». How the Nazis abducted minors from the occupied territories]. [in Ukrainian]. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/fabrika-ditei-gimmlera-iak-natsisti-vikradali-nepovnlitnikh-z-okupovanikh-teritorii/>

12. Nilsen, C. E. (2013). *Breeding Hate: The Story of the Norwegian Lebensborn Children*. Masters Thesis, Department of History of College of Liberal Arts and Social Sciences, Houston University, 105.

13. Carter, K. (2020). «Maintain the Purity of German blood!»: Sexual Control in Nazi Occupied Territories, 1939-1945. *The Mirror*, 40 (1), 64-72.

14. Smith, W. (2020). «They Must Be Germans» *The Nazi Germanization Program and the United Nations Relief and Rehabilitation Administration, 1939-1947*. Senior Thesis, Department of History of Barnard College, Columbia University, New York, 65.

15. Dyck, B. D. (2013). Hitler's Lebensborn Children: Kidnappings in German-Occupied Poland. *WWII History*, 12 (7). URL: <https://warfarehistorynetwork.com/article/hitlers-lebensborn-children-kidnappings-in-german-occupied-poland/>